

İslâm Hukukunda Kıyas

Arzu BESİRİ

Giriş

Hz. Muhammed (sav)'in irtihaliyle nass dönemi son bulmuş, değişen hayata uyum sağlamak ve İslam'ın muameleat açısından iyi yaşanılması için İslam müçtehitleri bazı kriterlere ve metotlara dayanan yorumlar geliştirmişlerdir. Bu metotlar daha sonra usül kaideleri olarak belirlenmiş ve sistematize edilmiştir.¹ Çoğunlukla tikelden tikele geçiş anlamında kullanılan fikhî kıyas, İslam Hukuk literatüründe, erken dönemlerden itibaren kendisine en çok atıfta bulunulan yöntemlerden biri belki de ilki olmuştur. Yüzyılların birikimi olan fikhî külliyyatındaki fikhî çözümlerin büyük bir kısmının sıhhati bu yöntemin kaynak olma meşrûiyetine ve bilgi değerine bağlıdır.² İlâhî vahyin muhatabı olan insanın, vahyi algılama, anlama ve uygulama sürecinde kullandığı yöntemler önemlidir. Fıkıh usûlünün üzerinde en fazla durduğu konulardan biri olan kıyas, fîrûda da kendisine en fazla atıfta bulunulan yöntemlerden biri olma özelliğine sahiptir.³ İbadet konuları da dâhil fikhin her alanında bir yöntem olarak kullanılan kıyasın bilgi değeri ve meşruiyeti büyük önem taşımaktadır.

1] Nizamettin ERGÜVEN, *Ehl'i Sünnet Usûlündeki Kıyas'la Şii Caferiler'deki Akl'ın Mukayesesi*, T.C. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2004, s. 9.

2] Fatih ORUM, *Klasik Fıkıh Kaynaklarındaki Kıyas Anlayışının Kur'an Açısından Değerlendirilmesi (Zahiru'r Rivaaye Örneği)*, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul 2008, s. 5.

3] ORUM, s. 11.

1. Kıyasın Tanımı

1.1. Sözlük Anlamı

Kıyas; "takdir etmek, ölçmek, karşılaştırmak, iki şey arasındaki benzerlikleri tespit etmek" anlamlarında kullanılmaktadır.⁴

Türk Dil Kurumu sözlüğünde ise kıyas, "bir tutma, denk sayma, oranlama, mukayese etme ve mantık" anlamlarına gelmektedir.⁵

Kelimenin kullanım alanına dair, kumaşın metreyle ölçülmesi, bir ayakkabının diğeriyle eşitlenmesi, manevi anlamda birinin başkasıyla karşılaştırılması gibi örnekler sözlük ve usûl eserlerinde zikredilir.⁶

İlk İslam mantıkçısı Farabi kıyas için; "Ortaya konulan birtakım öncüllere göre yapılan bir sözdür, bu öncüller birleştiği vakit onlardan arızı olarak değil, fakat zati olarak ve zaruri surette başka bir şey hâsıl olur. Bilgisi bir kıyasla hâsıl olan şeye 'sonuç' denir" tanımını vermektedir.⁷

1.2. Terim Anlamı

Fıkıh usulünde kıyas kelimesi, çeşitli anlamlarda kullanılmıştır. Bunları sıralayacak olursak:

a. Tevkifin karşılığı olarak rey anlamında kul-

4] Sema TOMBUL, *Hanefilerde Hadis-Kıyas İlişkisi*, T.C. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Hadis Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2011, s. 58.

5] http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.56f5acfc954297.06780900

6] ORUM, s. 63.

7] Fazıl KARAHAN, *Farabi'de Kıyasın Oluşum Şekli ve Çeşitleri*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Isparta 1996, s. 50.

lanılmıştır ki; Şariin bizzat bildirdiği şeylerin dışında kalan ve müçtehidin mevcut nasları kullanarak ulaştığı sonuç anlamına gelir.

- b. Taabbüdü (dogmatik) kelimesinin mukabili olarak “makulu'l-mana” anlamında kullanıldığında şeriatın hükümlerinin, illetleri akilla kavranabilen bölümünü ifade eder.
- c. Tümevarım yoluyla ulaşılmış genel kural anlamında kullanılır ki dinin genel kuralları, herhangi bir mezhebin duruşu ya da bir konuyla ilgili genel kurallar anlamında olup kıyasu'l-mezhep veya kıyasu'ş-şer' tabirleri bu anlamdadır.⁸

Bütün bu saydığımız anlamları içerecek bir tarifi yapılması adeta imkânsız olduğundan tarifi yapanlar daha dar bir tanım yapmışlardır.

Usül âlimlerinin ıstılahında kıyas; Kitap, Sünnet veya İcma'da hükmü bulunmayan bir meseleye, aralarında illet birliği sebebiyle, bu kaynaklarda yer alan meselenin hükmünü vermektedir.⁹

İmam Şafii' ye göre kıyas Müslümanın karşılaştığı herhangi bir olayın kesin bir hükmü yoksa o hükmü ulaşmak için yapılan içtihadıdır.¹⁰ Kıyas ya aslın anlamındadır veya birden fazla asıllara benzeyen fer'i, en çok benzediği asla ilhaktır.¹¹

Serahsi kıyası Şeriatın kaynaklarından ve Şer-i meseleleri hükmü bağlama vasıtalarından biri olarak tanımlamıştır.¹²

Gazzalî'ye göre ise kıyas; aralarında bulunan bir hükmün veya vafsin ispat yada nefyini içeren ortak bir özellik sebebiyle, bir hükmü her ikisine de vermek yada vermemek amacıyla birbirine hamletmektir.

Gazzalî'nin kıyasla ilgili diğer bir tanımı ise:” Ortak illet sebebiyle aslın hükmünün fer'e de verilmesidir.”¹³

Kıyas yaparken hakkında hüküm bulunan

meseleye asıl yada makisun aleyh, hüküm bulunmayan meseleye fer veya makis, aralarındaki ortak nedene illet ve varılan sonuca da hüküm denir.¹⁴ Aslın Kitap ve Sünnetle sabit olması gerektiğinden dolayı İslam hukukçularının çoğunluğu tarafından kıyasa dayanılarak kıyas yapılması kabul edilmemiştir.¹⁵

Kıyas esasına göre, birbirine benzeyen meselelerin hükümlerinde de benzerlik bulunması gerekir ki illettaki eşitlik hükümde de eşitliği gerektirir.¹⁶ Mantıki delillerin ortaya koyduğu bütün neticeler üzerindeki akıl yürütmede benzer şeyleri birbirine bağlamak esasına dayanmaktadır. Yani hakikatteki benzerlik, hükümde eşitliği gerektirmektedir.¹⁷ Mesela Muhammed suresinin 10. ayeti; “Yeryüzünde dolaşıp kendilerinden öncekilerin akıbetlerinin nasıl olduğuna bakmazlar mı? Allah onları yere batırmıştır. Kâfirler için de bu akıbetin benzeri vardır.” demekte ve birbirine benzeyen şeylerin hüküm bakımından aynı olduğunu belirtmektedir.¹⁸ Casiye suresindeki “Yoksa, kötülük isteyenler, ölümlerinde ve hayatlarında kendilerini, iman edip yararlı işler işleyen kimselerle bir mi tutacağımızı sandılar? Ne kötü hüküm veriyorlar.” ve Sad suresindeki “Yoksa iman edip yararlı işler işleyenleri, yeryüzünde, bozguncular gibi mi tutacağız? Yahut muttakileri yoldan sapanlar gibi mi sayacağız?” ayetleri ise birbirine benzemeyen şeylerin hüküm bakımından aynı olmadığını gösterir.¹⁹

Kıyas anlayışındaki ve kıyasın tanımındaki farklılıklar büyük ölçüde kıyasın türlerine yansımaktadır. Kıyas genelden özele doğru olmak üzere aklî kıyas, şer'î kıyas: tard kıyası, aks kıyası, istidlal kıyası; illet kıyası, delâlet kıyası, şebek kıyası; celî kıyas, vazih kıyas, hafî kıyas ve mürsel kıyas; muteberlik açısından ise sahih kıyas ve fâsid kıyas gibi ayırmalara tâbi tutulmuştur.²⁰

8] Ömer Hakan KISIKKAYA, İslam Hukuk Usulünde Kıyas-ı Şebek ve Bir Hüküm Çıkarma Yöntemi Olarak Değeri, T.C. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2010, s. 14.

9] Editör Prof. Dr. Talip TURCAN, *İslam Hukuku El Kitabı*, Ankara 2012, s. 171.

10] KISIKKAYA, s. 14.

11] KISIKKAYA, s. 14.

12] ERGÜVEN, s. 15.

13] KISIKKAYA, s. 15.

14] M. Akif AYDIN, *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul 2005, s. 40.

15] AYDIN, s. 40.

16] Muhammed Ebu Zehra, Çev. Doç. Dr. Abdülkadir ŞENER, *İslam Hukuku Metodolojisi 'Fıkıh Usulü'*, Ankara 1981, s. 189.

17] Ebu ZEHRA, s. 189.

18] Ebu ZEHRA, s. 189.

19] Ebu ZEHRA, s. 190.

20] TOMBUL, s. 60.

2. Kıyasın Meşruiyeti ve Hüccet Oluşu

Nisa Suresinin 59. Ayetinde; “Ey iman edenler Allah’a itaat edin, Peygambere ve sizden buyruk sahibi (ulül-emr) olanlara itaat edin. Eğer bir şeyde çekişirseniz, Allah’a ve Peygamber’e iman ediyorsanız, onu Allah’a ve Peygamber’e havale edin.” buyurulmuştur. Bir şeyi Allah’a ve Peygamber’e havale etmek, ancak Kur’an ve Sünnet’in işaret ettiği amaçları bilmekle olur. Bu ise Kur’an ve Sünnet hükümlerini ta’lile dayanır ki, o da kıyastır.²¹

2.1. Kıyası Kabul Edenler ve Delilleri

Sahâbe ve Tâbiîn, fukaha ve bazı Mu’tezile kıyası delil olarak kabul eder. Bunlar, kıyası aklen ve şer’an caiz ya da aklen caiz şer’an vacip olduğu görüşüne sahiptirler.²²

Delilleri:

- Kitaptan getirilen delil olarak Haşr suresi 2. ayette geçen “ey akıl sahipleri ibret alın!” tabiridir. Yahudilerin yerlerinden çıkarılmasıyla ilgili olan bu ayet, benzer durumda benzer sonuçlar ortaya çıkacağını ifade eder. Sonuçlar sebeplere tâbiidir. Fikhî kıyas da zaten bu düşüncenin dışında kalan bir işlem değildir. Zira kıyas, sonucun (hükümün), sebebin (illetin) varlığına bağlanmasından ibarettir. Başka anlatımla bir olaya, onun benzeri olan olayın hükmünü uygulamaktır.²³
- Muaz b. Cebel hadisi diye meşhur olmuş olaydır. Şöyle ki: Resulullah, Muaz b. Cebel’i Yemen’e kadı olarak gönderirken ona bir problemle karşılaştığında neyle hükmedeceğini sormuş o da sırasıyla “Allah’ın Kitabı, Resulullah’ın Sünneti ve kendi reyimle” cevabını vermiştir. Bu cevap, Peygamberimizin hoşuna gitmiştir.²⁴
- Hz. Ömer, oruçlu iken hanımını öpen kişinin orucunun bozulup bozulmayacağını sorunca Peygamberimiz öpmeyi oruçlu iken mazmaza (ağız çalkalamak) yapmaya kıyas yaparak cevap vermiştir.²⁵
- Hz. Ebubekir’e “kelale”nin ne olduğu sorulunca ilgili ayetlerde (Nisa, 4/12 ve 176) babadan bahsedilmediği halde Hz. Ebubekir ba-

bayı oğula kıyas ederek açıklama yapmıştır.²⁶

- Yukarıda sayılan örnekler ve benzeri örnekler toptan nazara alındığında kıyasın en güçlü delili kabul edilen sahabe icmaı açığa çıkar. Şöyle ki kıyas taraftarlarından Gazzâlî, sahâbenin hakkında nas bulunmadığını kesin olarak bildikleri konularda içtihad ettikleri hususunda icma olmasının, kıyasın meşruiyeti hakkında icma oluşturduğunu ifade etmiştir.²⁷
- Allah, İslam dinini kıyamete kadar geçerli kılmıştır. Hâlbuki insanların ihtiyaçları ve karşılaştıkları olaylar sınırsız, Kur’an nasları ise sınırlıdır. Sınırlıyla sınırsız kuşatmanın yolu, nasların gerekçelerini anlayıp yeni olaylarda benzer hükümleri vermektir.²⁸

2.2. Kıyası Kabul Etmeyenler ve Delilleri

Zâhirîler, Bağdat Mu’tezilesinin önde gelenleri, Şia’nın özellikle İmâmiyye ve İsmâliyye kolu, Hâricîlerden İbâdîler ve bir kısım muhaddis²⁹ kıyası kabul etmez.³⁰

- Kur’an’ın her şeyi kapsadığı ve kıyasa gerek kalmayacağına dair “..Biz o kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık”, “..Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır”, “..Bu Kitab’ı sana, her şey için bir açıklama, bir hidayet ve rahmet kaynağı ve müslümanlar için bir müjde olarak gönderdik”, “..İnsanlara, kendilerine indirilene açıklaman için ve düşünüp anlaşılar diye sana da Kur’an’ı indirdik”, “Bugün size dininizi ikmal ettim..” mealindeki âyetler zikredilir.³¹ Allah, hükümlerden bazısının farz, bazısının haram, bazısının mendub ve bazısının mekruh olduğunu bildirmiş, hakkında bu hükümlerden birisinin bildirilmemiş olanlarının da mübah sayılacağı Bakara suresinin 29. ayeti olan “Yeryüzünde ne varsa sizin için yaratan O’dur” buyruğuna dayandırılmıştır. Böylece herşey hakkında ibahat yoluyla da olsa, umum veya

26] Miras hukukunda da mirasçının en yakınlarının bulunmaması nedeniyle mirasın alt ve üst soy dışına yan kola geçmesi olarak tanımlanmıştır.

27] KISIKKAYA, s. 18.

28] KISIKKAYA, s. 18.

29] Buhârî, İbn Mâce ve Dârimî gibi bazı muhaddislerin, hadis kitaplarında kıyas ve re’yi kınayan bölümler açıklarını söylenir. Orum, s. 75.

30] ORUM, s. 75.

31] ORUM, s. 88.

21] Ebu ZEHRÂ, s. 191.

22] ORUM, s. 75.

23] KISIKKAYA, s. 17.

24] KISIKKAYA, s. 17.

25] KISIKKAYA, s. 17.

- husus yönünden bir nass bulunmaktadır ve kıyasa gerek yoktur.³²
- b. Kıyas karşıtlarının sunduğu bir rivâyet, “Aralarında sebâyâ çocukları çoğalınca kadar İsrâiloğulları’nın işleri düzgün gidiyordu. Bunlar, olmayanı olana kıyas ederek hem kendileri saptılar hem de başkalarını saptırdılar” mealindeki hadistir. Bu rivâyetlere, kıyas taraftarlarının verdikleri cevaplarda vurgu, bunlarla nassa muhalif, fâsid kıyasların kastedildiği noktasındadır.³³
- c. Ümmet Kitap, Sünnet ve ümmetin icmâının gerektirdiklerini almak konusunda, nas ve icmâ dışında hiç kimsenin şeriat vazetme hakkının olmadığı ve “Biz Kitap’ta hiçbir şeyi eksik bırakmadık” mealindeki âyeti tasdik hususunda icmâ etmiştir. Bu, kıyasın terki konusunda icmâ var demektir.³⁴
- d. Hz. Ali’nin “Şayet din reyyle olsaydı, Resulullah’ın mestin üstünü mesh ettiğini görseydim altını mesh etmek, bence daha uygun olurdu” sözü, dinimizde mantıkla değil Kur’an ve sünnetle hüküm verildiğini göstermektedir. “Din konusundaki reyden sakının. Bizim yaptığımız rey, tekellüf ve zandır. Zan ise hiçbir surette hakikatin yerini tutmaz” (Ömer bin Hattab) “Eğer dininiz konusunda re’y ile hüküm verirseniz Allah’ın haram kıldığı birçok şeyi helal, helal kıldıklarını haram kılarırsınız” (İbn Mesud). “Allah peygamberi dâhil hiç kimseye kendi dini hakkında rey ile hüküm verme yetkisi vermemiştir” (İbn Abbas) gibi sahabe sözleri de kıyas karşıtlarının ileri sürdükleri delillerdendir.³⁵
- e. Kıyas’ın esası, asl ile ferî arasındaki ortak illet olup hükümlerin eşitliğini sağlayan da budur. Bu müşterek illet için bir delil bulunmak zarureti vardır. Eğer bu delil nass ise, kıyasa yer kalmaz; çünkü bu durumda hüküm nasstan alınmış sayılır. Eğer illetle ilgili bir delil yoksa ya kıyas asla muteber değildir, ya da kıyas, Allah katında muteberdir fakat beyan edilmemiştir. Bu karışıklığa sebep olur ki, Allah bu tür şeylerden münezzehtir. O yüzden kıyas yapılması kabul edilemez.³⁶

32] Ebu ZEHRA, s. 194.

33] ORUM, s. 90.

34] ORUM, s. 90.

35] KISIKKAYA, s. 19.

36] Ebu ZEHRA, s. 195.

3. Kıyasın Şart ve Rükünleri

3.1. Kıyasın Şartları

Kıyasın şartları, benimsenen kıyas anlayışına bağlı olarak birtakım farklılıklar gösterse de genelde aşağıdaki gibidir.

- a. İlet yani asıldaki hükmün konuluş gerekçesi bilinmelidir.³⁷
- b. Kıyaslanan şey hakkında nass olmamalıdır.³⁸
- c. Kıyaslanan şeye yani asıla bağlanan hüküm yalnız o şeye özgüyse kıyas yapılamaz. Örneğin; Huzeyme’nin³⁹ tek başına tanıklığı Peygamber tarafından kabul edilmiş ve hükme esas alınmıştır, istisna olan bu hüküm başkasına teşmil edilemez.⁴⁰ Aslın hükmü istisnai bir hüküm olmamalıdır, kıyas yoluyla istisnaya istisna eklenemez.⁴¹
- d. Kıyasa aykırı olarak sabit olan bir hususa başka bir mesele kıyas edilemez.⁴²
- e. Kıyas yasaklanmamış olmalıdır, örneğin hadlerde kanunilik ilkesi geçerlidir ve bunlara başkaları kıyas edilemez.⁴³

3.2. Kıyasın Rükünleri

Bir şeyin güçlü yönü, kendisine dayanan şey gibi anlamlara gelen rükün, usûlde, o şeyin varlığından söz edebilmesini sağlayan unsurlar anlamına gelir. Kıyasın rükünleri asl, fer’, illet ve aslın hükmüdür. Sadece illetin rükün kabul edildiği de görülür.⁴⁴

3.2.1. Asl

Fer’in kıyas edildiği hükmün dayandığı delile, başka bir deyimle, hakkında doğrudan hüküm bulunan konuya “asl” denir. Bu asl; nass (âyet-hadis) veya icmâ olmaktadır. Çünkü icmâ’nın senedi, yani hukukî dayanağı

37] Mustafa AVCI, *Türk Hukuk Tarihi Dersleri*, Konya 2014, s. 60.

38] AVCI, s. 60.

39] Ensar’ın ileri gelenlerinden Huzeyme bin Sâbit, Medine devri boyunca Peygamberimizle birlikte olan, bütün varlığıyla ona bağlı bulunan bir teslimiyet örneği, mümtaz bir dava büyüğüdür. <http://www.resulullah.org/huzeyme-bin-sabit-ra>

40] AVCI, s. 60.

41] AVCI, s. 60.

42] AVCI, s. 60.

43] AVCI, s. 61.

44] ORUM, s. 96.

da genel olarak nass'tır. Meselâ; âkıl, bâliğ ve reşîd bir kızın kendi malı üzerinde tam velâ-yet hakkına sahip olduğu icmâ ile sabittir. Buna kıyas yapılarak, böyle bir kız, evlenme konusunda da serbest olup, rızası dışında zorla evlendirilemez.⁴⁵

Şartları şunlardır:

- Aslın hükmü sabit olmalı ve bu durum devam ediyor olmalıdır.⁴⁶
- Hüküm şer-i bir delille sabit olmalıdır.⁴⁷
- Asl başka bir aslın fer'i olmamalıdır.⁴⁸
- Asıldaki illeti isbat eden delil, fer'e şamil olmayıp asla mahsus olmalıdır.⁴⁹
- Aslın hükmü, hükmün fer'e tadiyesine uygun bir illetle ta'lile mümkün olmalı ve aslın hükmü ta'lil sebebiyle değişmemelidir.⁵⁰
- Asl kıyastan sapılarak sabit olmamalıdır.⁵¹

3.2.2. Fer'

Asl'a kıyas yapılarak hükmü belirlemek istenen meseledir. Fer'in kıyas konusu olabilmesi için iki şart vardır:

- Fer'in hükmünün nass veya icmâ ile belirtilmiş olmaması gerekir. Çünkü hakkında nass bulunan bir konuda kıyasa ihtiyaç kalmaz. "Aslın delilinin fer'i içine almaması" şeklinde de ifade edilen bu şart hem fer' hakkında özel bir nassın bulunmamasını hem de fer'in herhangi bir nassın kapsamına girmemesini içerir. Hanefiler, hatâen öldürmeye kıyasla kasten öldürme durumunda da kefaretin gerekli görülmesini bu gerekçeyle geçersiz saymışlardır.⁵²
- Asıl hükmün illeti ile fer'in illetinin ortak olması gerekir. Meselâ; şarabın yasaklanma illeti sarhoş etme özelliği olunca, sarhoş edici her içkinin şarap hükmünde sayılması kıyasa dayanır. Eğer bir şey sarhoş edici özelliğe sahip olmadığı halde, kişinin bünyesinden kaynaklanan bir sebepten dolayı aklın gitmesine sebep oluyorsa, o şeyin kullanılması haram

olmaz. Çünkü illette ortaklık yoktur.⁵³ Şeker hastasına bazı gıdaların zarar vermesi hatta onu komaya sokması buna örnek verilebilir. Burada, genelleme yoluna gidilmeden sadece bu kimseye mahsus yasaklama olabilir.⁵⁴

3.2.3. Hüküm

Hakkında nass veya icma'nın olduğu şeydir. Bunun asl'dan fer'e geçmesi için bulunması gereken şartlar şunlardır:⁵⁵

- Hüküm şer'i ve ameli olmalıdır çünkü fıkhnın konusu genel olarak ameli hükümlerdir.⁵⁶
- Hükümün manası akıl ile kavranabilir olmalıdır veya nass bu sebebe işaret etmelidir. Örneğin; içki, kumar, murdar hayvan eti, başkasının malını yeme ve rüşvet haram kılınmıştır. Akıl bu hükümlerin meşruluğundaki hikmeti kavrar.⁵⁷
- Hüküm esas itibarıyla kıyasa aykırı olmamalıdır. Mesela; seferi olmak, orucu tutmamayı mübah kılmıştır fakat iş zor ya da yazın uzun günlerde oruç tutmakta zorlanıyoruz diye sefere kıyas etmek caiz değildir.⁵⁸
- Aslın bildirdiği hükmün özel olduğu sabit olmamalıdır. Örneğin; Huzeyme'nin şehadetinin iki kişinin şahadetine denk oluşu ve Hz. Peygamber'in dört kadından fazlasıyla evlenişi böyle özel hükümlerdendir.⁵⁹

3.2.4. İlet

İletin terim anlamları, "hükmü gösteren veya gerekli kılan yahut hükmün kendisine bağlandığı durum, vasıf, mânâ, gerekçe" şeklinde tarif edilebilir. Hem asl hem de fer'de bulunması gereken bir vasıftır⁶⁰. Asılda bulunan illet ferde bulunmazsa bu iki meseleyi birbirine kıyas etmek mümkün olmaz.

İletle ilgili şartlar şunlardır:

- İlet zahir olmalıdır: İlet zahir yani açık olmalıdır ki varlığına veya yokluğuna kesin olarak hükmedilebilsin. Mesela sarhoş edicilik şarap için görünen

45] TOMBUL, s. 64.

46] ORUM, s. 97.

47] ORUM, s. 97.

48] ORUM, s. 97.

49] ORUM, s. 99.

50] ORUM, s. 99.

51] ORUM, s. 100.

52] TOMBUL, s. 64.

53] TOMBUL, s. 64.

54] TOMBUL, s. 65.

55] Ebu ZEHRA, s. 201.

56] Ebu ZEHRA, s. 201.

57] Ebu ZEHRA, s. 201.

58] Ebu ZEHRA, s. 202.

59] Ebu ZEHRA, s. 203.

60] TOMBUL, s. 67.

- bir vasıftır.⁶¹
- b. İlet sabit (Munzabıt) olmalı, şahıs, belde ve çevreye göre değişmemelidir. Meselâ; şuf'a hakkına sahip olabilmek için ortaklık veya komşuluk illet olarak aranır. Şuf'a hakkına sahip olmanın hikmeti olan "zararı önleme" ise yeni müşterinin durumuna göre değişebilir. Bu yüzden, yeni müşterinin zararsız bir kimse olduğu ileri sürülerek şuf'a hakkı düşürülemez.⁶²
- c. İlet hüküm için münasip bir vasıf olmalıdır. İlet hükmün amacını gerçekleştirmeye uygun olmalıdır. Mesela şarabın haram edilmesinin illeti olarak sarhoş edicilik vasfını tesbit etmek böyledir.⁶³
- d. İletin sirayet edici nitelikte olması gerekir: Kâsır (asla mahsus) değil müteaddî (geçişli) bir vasıf olmalıdır. Yani illet, ait olduğu hükme ait kalmamalıdır. Örneğin; yolculuk orucun tutulmayıp kazaya bırakılabilmesi için, oruca mahsus bir illettir. Buna kıyas yapılarak yolcunun namazını da kazaya bırakabileceği sonucuna varılamaz.⁶⁴
- e. Vasfın geçersiz olduğunu gösteren bir delil bulunmamalıdır: Bu da illetin tamamen nasslara aykırı olmasıyla ortaya çıkar. Meselâ; Endülüslü bir fakihın, Halife için oruç keffâreti olarak, köle azadı yerine altmış gün oruç tutması gerektiğini söylerken ileri sürdüğü sebep geçerli değildir. Çünkü hadiste ilk sırada köle azadı zikredildiği için, gücü yetenin bununla yükümlü tutulması asıldır.⁶⁵

Sonuç

Kıyas Ehl-i Sünnet ekolünde dördüncü delil olarak kabul edilmiştir. İcmadan daha fazla faydalanılan kullanım alanı daha geniş bir delildir. Kıyas nassta bulunan dayanakla yapıldığından hüküm verenler şahsi görüşlerini kullanmazlar. Naslar sınırlı, ihtilaflar sınırsızdır; kıyas metodu olmazsa nasların yürürlüğü sağlanamaz. Kıyasın amacı nasların dışına çıkmak değil, en geniş anlamıyla nasların uygulanma imkânını aramaktır⁶⁶. İslam

hukukçularının çoğuna göre kıyas, şer'î ameli hükümlerin bilinmesini sağlayan bir delil ve İslam hukukunun esaslarından biridir.⁶⁷

Kaynakça

Kitap ve Tezler

- AVCI, Mustafa; *Türk Hukuk Tarihi Dersleri*, Konya 2014.
- AYDIN, M. Akif; *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul 2005.
- Ebu ZEHRA, Muhammed; Çev. Doç. Dr. Abdülkadir Şener, *İslam Hukuku Metodolojisi 'Fıkıh Usülü'*, Ankara 1981.
- ERGÜVEN, Nizamettin; *Ehl'i Sünnet Usülündeki Kıyas'la Şii Caferiler'deki Akl'ın Mukayesesi*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2004.
- KARAHAN, Fazıl; *Farabi'de Kıyasın Oluşum Şekli ve Çeşitleri*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Isparta 1996.
- KISIKKAYA, Ömer Hakan; *Farabi'de Kıyasın Oluşum Şekli ve Çeşitleri*, T.C. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2010.
- ORUM, Fatih; *Klasik Fıkıh Kaynaklarındaki Kıyas Anlayışının Kur'an Açısından Değerlendirilmesi (Zahiru'r Rivaye Örneği)*, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul 2008
- TOMBUL, Sema; *Hanefilerde Hadis-Kıyas İlişkisi*, T.C. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Hadis Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2011.
- Editör Prof. Dr. Talip TURCAN; *İslam Hukuku El Kitabı*, Ankara 2012.

İnternet Kaynakları

- www.resulullah.org
www.tdk.gov.tr

61] TURCAN, s. 174.

62] Tombul, s. 68.

63] TURCAN, s. 175.

64] TOMBUL, s. 69.

65] TOMBUL, s. 69.

66] AVCI, s. 58.

67] TURCAN, s. 177.